

سرمایه‌داری خانوادگی

- موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوره پهلوی (سرمایه‌داری خانوادگی خاندان لاجوردی)
- علی اصغر سعیدی و فریدون شیرین کام
- انتشارات گام نو، ۱۳۸۴، ۳۰۱ صفحه

طبقات برجسته‌ای قرار داشته و از احترام و منزلت بالایی برخوردار بوده‌اند، نام می‌برند. همچنین به عنوان قشری که همیشه از تحولات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جانبداری کرده‌اند، یاد شده است. در ادامه‌ی فصل، به رفتارها و ویژگی‌های تاجران در عرصه‌ی اجتماع پرداخته شده است. مؤلفان از تاجران و روحانیون به عنوان دو قشر مجزا از حکومت نام می‌برند که تا حدود زیادی رفتارهای مشابهی داشته‌اند. تاجران این دوره کسانی عنوان شده‌اند که از بی‌قانونی و خودسری که در تضاد با انباشت سرمایه بوده است، رنج می‌بردند. اما شروع دوره‌ی استبداد در اواخر دوره‌ی قاجار عرصه را بر بسیاری از تاجران تنگ کرد، به طوری که نقش آنان را در عرصه‌ها و جنبش‌های اجتماعی کم‌رنگ کرد و نقش فعال تجار به واسطه‌گر و دلال تبدیل شد. به طور خلاصه، اگرچه تجار در ابتدا از احترام و منزلت فراوانی برخوردار بودند و ویژگی‌های رفتاری خاص آنان امکان سرمایه‌گذاری و گردش سرمایه را به وجود می‌آورد، با آغاز دوره‌ی قاجاریه بسیاری از آنان مبتلا به آسیب‌هایی شدند و از اهداف اولیه و اصلی خویش فاصله گرفتند.

در فصل دوم کتاب، به شرح حال خاندان لاجوردی به عنوان یکی از فعالینی که از دل دولت قاجار برآمدند، پرداخته شده است. در ابتدای فصل به خاستگاه اقلیمی خاندان لاجوردی اشاره شده و در ادامه بیوگرافی چهار نسل متوالی و چگونگی تداوم آن مورد کنکاش قرار گرفته است. مؤلفان کتاب به دقت ویژگی‌ها و خصیصه‌ی برجسته‌ی خاندان لاجوردی و رموز موفقیت آنان را در سرمایه‌داری خانوادگی ایران بیان کرده‌اند. خانواده لاجوردی فعالیت اقتصادی خود را از سال ۱۲۷۰ با فعالیت‌های حاج سید محمد لاجوردیان و برادرش شروع کرد. این فعالیت‌ها توسط حاج سید محمود لاجوردی از نسل دوم و سایر اعضای خانواده تا سال ۱۳۵۷ ادامه یافت. نسل اول و دوم و سوم این خانواده در فعالیت‌های بازرگانی (واردات و صادرات) فعال

کتاب حاضر دارای یازده فصل، پیش‌گفتار و مقدمه‌ای از مؤلفان است. این کتاب حاصل پژوهشی تحلیلی و توصیفی از موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوره‌ی پهلوی با تأکید بر خاندان لاجوردی است. اساس این کتاب، انجام مصاحبه با نویسندگان، مدیران، روایت‌های شفاهی تاریخی صاحبان صنایع و اعضای خانواده لاجوردی است که در اواخر دوره‌ی ناصرالدین شاه تا آخر دوره پهلوی، در اکثر عرصه‌های اقتصادی فعال بوده‌اند. هدف اصلی اثر و مطالعه موردی خاندان لاجوردی، تبیین رفتارهای اقتصادی به منظور انتقال تجربیات فعالان اقتصادی به دو بخش خصوصی و عمومی است. حرکت سرمایه از فعالیت‌های تجاری به فعالیت‌های صنعتی در دوره‌ی پهلوی و دگرگونی‌های صورت گرفته از جمله تداوم نسلی فعالیت اقتصادی بدون انقطاع در این عرصه از اهداف دیگر کتاب بوده است. کتاب حاضر نشان‌دهنده‌ی گوشه‌ای از این تلاش توسط خانواده‌ای است که از پایین‌ترین مراحل و مراتب اجتماعی آغاز و سرانجام منجر به تأسیس یکی از بزرگ‌ترین واحدهای صنعتی کشور در سال‌های قبل از انقلاب شد.

ساختار کتاب

در فصل اول کتاب، موقعیت تجار در ایران از قاجاریه تا پهلوی مرور شده است. به‌زعم مؤلفان، تجار گروهی هستند که نقش اصلی را در اقتصاد بازی کرده‌اند؛ ولی این واژه را برای همه نوع کارهای بازرگانی به کار نمی‌برند. نویسندگان کتاب، رفتارهایی از قبیل شکل ظاهری و لباس پوشیدن را ملاک اصلی در تشخیص تجار واقعی بر شمرده‌اند؛ اما بر این عقیده‌اند که تجار ایرانی برخلاف تجار اروپایی که موقعیت آنان از روی لباس پوشیدن و سایر مصارفشان قابل شناخت بود، به لحاظ شکل ظاهری از سایرین قابل شناسایی نبوده‌اند. اما سوای از همه این‌ها، از تجار به عنوان گروهی که در

در فصل سوم، خاندان لاجوردی و اتاق بازرگانی صنایع و معادن ایران بررسی شده است. در این فصل، مؤلفان به بررسی تاریخچه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، همچنین نقش و جایگاه خاندان لاجوردی به عنوان یکی از خانواده‌های مطرح سرمایه‌دار در آن اشاره داشته‌اند. در سراسر این فصل به تاریخچه تحولات و رخداد‌های مهم و مؤثر و کارکرد اتاق بازرگانی از جمله روابط درونی و رابطه آن با دولت، احزاب سیاسی مستقل و تحت‌الحمایه دولت پرداخته شده است. بررسی کلی فصل نشان می‌دهد که با تأسیس اولین اتاق تجاری ایران در سال ۱۳۰۵، اگر چه خاندان لاجوردی در این سال‌ها نقش چندانی مؤثری نداشتند و فعالیت آن‌ها به نوعی کم‌رنگ بوده است، اما از نسل دوم و با ورود اکبر لاجوردیان، شاهد پیرنگ شدن جایگاه لاجوردی‌ها در اتاق هستیم.

در فصل چهارم کتاب نوآوری‌های خاندان لاجوردی بررسی شده است. مدیریت به عنوان یکی از نوآوری‌های این خاندان ذکر گردیده است. در این فصل با تمرکز بر شکل‌گیری گروه صنعتی بهشهر، به مدیریت نوین این خاندان به عنوان یکی از نوآوری‌های لاجوردی‌ها پرداخته شده است. مؤلفان آموزش و تربیت مدیران و گسترش فعالیت‌ها در قالب کار تیمی را از ویژگی‌های فعالیت این خاندان بر شمرده‌اند. به زعم نویسندگان کتاب، در این واحد تولیدی خانوادگی با گسترش فعالیت‌های اقتصادی نحوه نگرش به آموزش و مدیریت، به‌ویژه در نسل دوم تغییر کرد. لاجوردی‌ها نیروهای مختلفی را به شیوه‌های گوناگون به کار گرفتند و نقش مهمی در راه‌اندازی نگرش علمی به مدیریت داشتند. مدیریت علمی و بازاریابی، تلاش در جذب مدیران حرفه‌ای، خلاق و کارآفرین از اهداف اصلی آن‌ها بوده است. در همین رابطه، تمامی اعضای خانواده ضمن شرکت در دوره‌های مدیریتی کوتاه و بلندمدت به ارائه‌ی انواع آموزش علمی پرسنل (در داخل و خارج از کشور) پرداختند. سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی تجربه مدیریت ساده مالی تا مدیریت پیچیده مالی را با تأسیس بانک بین‌المللی ایران و ژاپن (با مشارکت بانک آو توکیو) و تأسیس بیمه‌ی حافظ (با مشارکت بیمه‌های کنتینانتال و رویال) طی کرد. لاجوردی‌ها در بیشتر این فعالیت‌های اقتصادی و تولیدات صنعتی پیش‌تاز بودند، از جمله در تولید انواع مخمل به طریقه‌ی نوین، به وجود آوردن زراعت سویا، تولید گلیسییرین از آب صابون که سال‌های قبل از آن هدر می‌رفت، تولید قالی ماشینی ارزان‌قیمت برای عموم و برای صادرات، تولید الیاف پلیاستر - نخ فیلامنت پلیاستر و الیاف اکریلیک برای صنایع نساجی. در ادامه‌ی فصل، به بازاریابی و شیوه‌ی تبلیغ این خاندان اشاره و بیان شده است که تبلیغات و بازاریابی این خاندان با شیوه‌های متنوع انجام می‌شد که در آن لاجوردی‌ها سعی بر تبلیغ و بازاریابی کالاهای خود به طریق مدرن داشتند. توجه به مقتضیات مکانی در حیطه جغرافیایی و سلیقه‌ی مصرف‌کننده از فنون تبلیغ آنان ذکر شده است.

بودند؛ اما با شروع فعالیت‌های نسل سوم شاهد گسترش فعالیت‌های آنان در صنعت هستیم. به عبارتی نوعی انتقال نسلی در این خانواده صورت گرفته بود که تمامی اعضای اصلی نسل دوم، قاسم لاجوردی و احمد لاجوردی به علاوه عموی آنها اکبر لاجوردیان به‌مثابه یک تیم، رهبری گروه را به دست داشتند. اعضای خانواده رو به‌روز مدیران حرفه‌ای‌تری را به خدمت می‌گیرند و آموزش و مشاوره مدیریت حرفه‌ای را توسعه می‌دهند. پذیرش اقتدار و حکمیت پدر از سوی فرزندان در بسیاری از موارد سبب تداوم فعالیت و مانع فروپاشی فعالیت‌های اقتصادی می‌شد. این خاندان در فعالیت‌های مختلف اقتصادی از جمله تجارت داخلی، تجارت خارجی، تولیدات صنعتی و کشاورزی و ساختمانی و خدمات بانکی و بیمه نوآوری‌هایی برای صنعت مدرن داشت که در تاریخ اقتصادی ایران به نام آن‌ها به ثبت رسیده است. آنان بیش از ۸۰ شرکت و کارخانه در نقاط مختلف کشور تأسیس کردند. همچنین این خاندان اولین کسانی بودند که در جهت استاندارد کالا قدم برداشتند. لاجوردی‌ها همچنین در اکثر کارهای خیریه و تأسیس و ایجاد خیریه نقش فعالی داشتند.

مؤلفان در این فصل، همچنین به مهم‌ترین موفقیت‌های این خاندان پرداخته‌اند. از مهم‌ترین این ویژگی‌های این خانواده، میان‌رویی، تنوع فعالیت‌های تجاری و صنعتی، گرایش به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری به جای مصرف، تلاش و سخت‌کوشی، نوآوری در تجارت، توجه به رفاه پرسنل چون بیمه‌ی درمانی، مسکن، توجه به امور عام‌المنفعه و همچنین استفاده از دوره‌های مختلف آموزش مدیریت و اعزام کارکنان به داخل و خارج برای آموزش عنوان شده است. اتحاد جمعی به شکل ارتباط خانوادگی زمینه‌ی اصلی موفقیت این خاندان ذکر شده است.

نمودار چهار نسل فعالان اقتصادی سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی

(نسل اول)	
سید محمد لاجوردیان	
(نسل دوم)	
سید محمود لاجوردی	اکبر لاجوردیان
(نسل سوم)	
قاسم احمد (داماد)	حبیب محمد مهدی طالبی
نسل چهارم	
داریوش انصاری	حمید علی
(داماد اکبر لاجوردیان)	فرانک بُرگل
	(داماد احمد لاجوردی)

ویژگی‌های سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی عنوان فصل بعدی کتاب است. مؤلفان در این فصل مواردی همچون دیگرخواهی، اعتماد، تعهد، برنامه‌ریزی بلندمدت، عشق به شرکت، برخورد با خطرات اخلاقی و مسأله پاداش به مدیران را از ویژگی‌های سرمایه‌داری خانوادگی در تمایز با سرمایه‌داری بنگاه‌های غیر خانوادگی برشمردند. به زعم نویسندگان کتاب، چیزی که بین سرمایه‌داری‌های خانوادگی موفق لاجوردی‌ها و برخی بنگاه‌های غیر سرمایه‌داری خانوادگی تمایز ایجاد می‌کند، مسأله سطح دیگرخواهی (altruism)، یا مسئولیت اجتماعی است که در بنگاه خانوادگی لاجوردی‌ها هم در بین مدیران و هم حوزه‌های اجتماعی با تأسیس بنیاد خیریه‌ی لاجوردی محقق شد. به علاوه، اعتماد، تعهد، برنامه‌ریزی با برد بلند و طولانی و عشق به شرکت چه در نزد مدیران و چه اعضای خانواده از عوامل بقا و گسترش بوده است. مسأله پاداش به مدیران در بنگاه‌های خانوادگی و غیرخانوادگی نیز برای توازن بین مولفه‌های حفظ کارایی مدیران غیر عضو و رابطه آنها با مدیران غیر عضو اهمیت دارد.

یکی دیگر از ویژگی‌های بنگاه خانوادگی که اهمیت زیادی دارد سطح اعتماد ذکر شده است. سطح اعتماد مهم‌ترین عاملی است که اصولاً سرمایه‌داری خانوادگی بر مبنای آن تشکیل می‌شود و نسبت به سرمایه‌داری‌های غیرخانوادگی یک حد رقابتی آشکار (competitive edge) ایجاد می‌کند. سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی به اعتماد و اتحاد جمعی اعضای خانواده بیشتر از تجربه و علم مدیران غیرعضو وابسته بود. فعالیت‌های خانوادگی لاجوردی در چهارنسل نمایانگر ویژگی‌های یک سرمایه‌داری خانوادگی بر اساس اعتماد دوطرفه‌ی اعضای خانواده و سرپرست بود که موجب افزایش کارایی در بازده سرمایه‌گذاری می‌شد. ضمن این‌که در همین چهارچوب، کارآفرینی نیز شکل می‌گرفت.

در ادامه کتاب و در فصل ششم، منابع تأمین مالی سرمایه‌گذاری بررسی شده است. در این فصل به چگونگی انباشت سرمایه و تأمین منابع مالی بخش خصوصی به طور اعم و خانواده لاجوردی به طور اخص پرداخته شده است. کل این فصل به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا وام‌های دریافتی توسط این گروه از بانک‌ها و وام‌هایی با نرخ بهره ترجیحی بوده یا اینکه آن‌ها از طریق تأسیس بانک‌های خصوصی از ابزارهایی مانند نرخ ذخیره‌ی قانونی استفاده می‌کرده‌اند؟ به عقیده مؤلفان منابع مالی لاجوردی‌ها در طول سه نسل اول، از فعالیت سه نسل سرمایه‌گذاری حاصل شده است و در ادامه آنان به دو راه دیگر متوسل شدند: یکی بانک‌های خصوصی و دومی صندوق توسعه‌ی سرمایه‌گذاری‌ها.

حرکت از تجارت به صنعت در فصل هفتم کتاب بررسی شده است. در این فصل به نقش خاندان لاجوردی در فرایند حرکت سرمایه‌داری از تجارت (یعنی فعال بودن در عرصه‌های واردات و صادرات) به عرصه‌ی صنعت (به معنی کنار گذاشتن بیشتر فعالیت‌های وارداتی و جایگزین کردن تولید محصولات کارخانه‌ای) پرداخته شده است. روند کلی فصل نشان می‌دهد که بخش نسبتاً زیادی از سرمایه‌گذاری‌های خاندان لاجوردی‌ها از بخش واردات به صنایع جدیدی که جایگزین واردات

می‌شوند، هدایت شده است. به عبارتی نسل اول و دوم و سوم خانوادگی لاجوردی در فعالیت‌های بازرگانی فعال بودند؛ اما با شروع فعالیت‌های نسل سوم، شاهد گسترش فعالیت‌های آنان در صنعت نیز هستیم. نویسندگان در ادامه‌ی فصل یادآور می‌شوند که تا پایان دهه ۱۳۳۰ بیشتر فعالیت لاجوردی‌ها منحصر به فعالیت‌های واردات و صادرات بود، بعد از این سال‌ها دامنه فعالیت به طرف حوزه‌های صنعت و تولیدات کارخانه‌ای باز شد. این امر همراه با دیگر سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و دولتی سبب دگرگونی سریع در ساختارهای صنعتی کشور شد. به زعم نویسندگان کتاب، برخلاف دولت که نقش مهمی در سرمایه‌گذاری صنایع سنگین به عهده داشت، بخش خصوصی چون خاندان لاجوردی با سرمایه‌گذاری در شعبات کالاهای مصرفی سهم مهمی در متنوع کردن ساختار صنعتی کشور بازی کردند. لیدر خانوادگی لاجوردی، سید محمود لاجوردی، با گسترش فعالیت‌های اقتصادی و حرکت واحد اقتصادی از تجارت به صنعت، عملاً از لیدری واحد اقتصادی بازماند؛ اما عامل انسجام بنگاه اقتصادی لاجوردی باقی ماند. بنابراین، انتقال نسلی به نحوی مطلوب اتفاق افتاد تا خانواده با گسترش فعالیت‌ها آمادگی جانشین‌سازی لیدری را در آینده به دست آورد.

فصل هشتم کتاب به تأثیر سیاست و سیاست‌گذاری بر صاحبان صنایع پرداخته است. ابتدای فصل با این سؤال آغاز می‌شود که آیا صاحبان صنایع به عنوان یک گروه فشار می‌توانستند بر تصمیمات اقتصادی دولت تأثیر بگذارند؟ به عبارت دیگر رابطه‌ی سرمایه‌داران بزرگ با دولت حول محور سیاست‌های اقتصادی چگونه تنظیم می‌شده است؟

مؤلفان با رد این استدلال که چون اکثر صاحبان صنایع از پیامدهای اقتصادی سود می‌برند، بر اتخاذ آن هم تأثیر گذاشته‌اند، به این مطلب اشاره دارند که در اوایل، بزرگترین وظیفه‌ی یک صاحب صنعت گرفتن اجازه و هماهنگ کردن فعالیت‌ها بوده است به طوری که بیشترین وقت صاحبان صنعت و مدیران بالای کارخانه‌ها صرف حل و فصل امور وزارت‌خانه‌ها می‌شد و موارد زیادی نشان می‌دهد که صنایع بزرگ بیشتر یا دولت درگیر بوده‌اند. در نتیجه، اگر چه صاحبان صنایع در برخی تصمیمات مانند سیاست‌های کارگری و تعیین حقوق آنان اختیاری نداشته‌اند، اما بررسی فصل نشان می‌دهد که اکثر صاحبان صنایع با خانواده سلطنتی به طور تضامنی و یا از طریق عرضه‌ی سهام رابطه برقرار می‌کرده‌اند تا از این طریق بر تصمیمات اقتصادی دولت تأثیر بگذارند. نویسندگان کتاب، نه تنها از نسبت دادن این عمل به خاندان لاجوردی ابا دارند، بلکه معتقدند آن‌ها منافع خود را در چارچوب فعالیت‌های سازمان‌یافته‌ای مانند فعالیت در اتاق بازرگانی و بعد تأسیس اتاق صنایع و معادن و سپس در ادغام آن با اتاق بازرگانی دنبال می‌کردند و تعاملات خود را با سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران و مقامات اقتصادی عمدتاً از طریق آن نهاد شکل می‌دادند.

به طور کلی، مطالعه‌ی این فصل نشان می‌دهد که تحولات مهم کشور در طی این دوره و اتخاذ سیاست‌های متعدد در قالب سیاست‌ها و قوانین اقتصادی و تجاری، نه تنها رابطه‌ی بین بخش صنعتی مدرن و دولت را تحت تأثیر قرار می‌داد، بلکه تا حدی بر تضاد بین بخش

با نگارش خوانا و به دست دادن اطلاعات زیاد، می‌تواند به عنوان یک مجموعه‌ی با ارزش برای دانش‌جویان و محققان نگریسته شود و مطالعه‌ی آن برای کلیه‌ی دانشجویان و تحلیلگران حوزه‌ی تاریخ شفاهی از جذابیت خاصی برخوردار است. همچنین یک نقطه‌ی شروع برای افرادی است که می‌خواهند در این زمینه وارد شوند.

هرچند با نگاه اولیه و بررسی مختصر کتاب، ذهن خواننده به این امر که هدف نگارندگان بزرگ‌نمایی و اسطوره‌سازی سرمایه‌داران و کارآفرینان دوره‌ی پهلوی بوده است، منحرف می‌شود؛ اما مطالعه‌ی دقیق کتاب روشن می‌سازد که تا چه اندازه جای چنین مطالعاتی در تاریخ اقتصادی ایران تاکنون خالی به نظر می‌رسد. از این لحاظ، کتاب شایسته‌ی تقدیر است. دیگر این که، این مطالعه واحد تحلیل خود را از سطحی خرد آغاز کرده است؛ یعنی از خانواده که کلید بسیاری از مسائل اقتصادی ایران را باید در همین جا جست. از این نظر هم کتاب مفید به نظر می‌رسد. اما چند اشکال جزئی در این کتاب قابل مشاهده است:

قبل از هر چیز بررسی کلی کتاب نشان می‌دهد که یک مشکل روش‌شناختی قابل مشاهده است، این که بررسی در سطح خانواده همیشه با یک عدم شفافیت همراه است زیرا خانواده‌ها برخی وقایع را همچون یک راز، مخفی می‌کنند. اساس کتاب انجام مصاحبه با نویسندگان، مدیران، روایت‌های شفاهی تاریخی صاحبان صنایع و اعضای خانواده‌ی لاجوردی است، به نظر می‌رسد نویسندگان در بررسی فعالیت این خاندان بسیار سوگیرانه عمل کرده و از ناظران بی طرف که به بیان تفاوت‌ها می‌پردازند، فاصله گرفته‌اند؛ به طوری که در سراسر کتاب ارزیابی‌های مثبت از این خاندان ارائه شده و آن جاهایی که به یک پدیده منفی از واقعیت این خاندان می‌رسیم، مؤلفان سعی در توجیه آن داشته‌اند. بنابراین برای این که تحقیقات ما از این مشکلات بری باشد، باید دست به یک تحلیل جامع زد که آن هم مستلزم روش چندبعدی برای ارزیابی است.

دیگر این که، باتوجه به مطالبی که در فصل نهم مورد بحث قرار گرفته است، این فصل نتوانسته است به خوبی به فعالیت‌های اجتماعی این خاندان بپردازد. اگر در کنار پرداختن به تحول اقتصادی این خانواده‌ها به زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی آنها نیز بیشتر پرداخته می‌شد به گونه‌ای که فراتر از تاریخچه‌ی یک خانواده، بخشی از تاریخ اقتصادی جامعه ایران به تصویر کشیده می‌شد، از این جهت که تعدادی مفاهیم نظری برای تحلیل روابط اجتماعی و اقتصادی در اختیار عالمان اجتماعی ایران قرار می‌داد، بهتر بود.

مورد دیگر ضرورت مطالعه و پرداختن به تاریخ شفاهی است. به نظر می‌رسد تاکنون کمتر در این مورد مطلبی نوشته شده است و چندان ادبیات و مکتوبی در این باره موجود نیست و این خود شکاف بزرگی ایجاد کرده است؛ و از آن‌جا که اهمیت تاریخ شفاهی برای مخاطبین عام و حتی طبقه‌ی روشنفکر ما چندان روشن نیست، بهتر بود مطالبی در مورد تاریخ شفاهی و اهمیت آن می‌آمد.

به هر حال، این کتاب می‌تواند منبع خوبی برای آگاهی از تاریخ اقتصادی ایران باشد؛ نیز، نگرش و دیدگاه مؤلفان آینده‌ای خوش و مطلوب از مطالعات تاریخ شفاهی در ایران به دست می‌دهد.

سنتی و مدرن می‌افزود. که نتیجه‌ی آن پدید آمدن مشکلات اساسی برای صاحبان صنایع بود.

فعالیت‌های غیر اقتصادی خاندان لاجوردی عنوان فصل نهم کتاب است. در ابتدا، مؤلفان دو دسته از فعالیت‌های اجتماعی را از هم متمایز کرده‌اند: نخست فعالیت‌های خانوادگی که مربوط به روابط درون خانوادگی (نظیر چگونگی مصارف خانواده و تنظیم روابط اخلاقی و عاطفی، ازدواج‌های درونی، حل اختلافات شخصی و برخورد آن‌ها با کودکان، زنان، عروس‌ها و دامادها) است. دوم رفتارهای خیریه این خاندان. در این بخش، ضمن توصیف این فعالیت‌ها، تلاش شده تا تأثیر این روابط و رفتارها بر فعالیت‌های آنان بررسی شود همچنین سؤالات متعددی درباره‌ی رفتارهای خیریه‌ای سرمایه‌داری به طور اعم و خانواده لاجوردی به طور اخص، مطرح شده است. کندوکاو نویسندگان کتاب درباره‌ی علل فعالیت‌های خیرخواهانه لاجوردی‌ها به این نتیجه ختم می‌شود که امور خیریه از اقدامات سنتی بوده که با نیت مذهبی و دیگرخواهانه انجام می‌گیرد و کنشی کاملاً ارادی است. پیامدهای ناخواسته نظام استبدادی و مصادره‌ی اموال توسط آن‌ها نیز از دیگر اهداف انگیزه‌های خیرخواهانه خاندان لاجوردی بیان شده است. به‌زعم مؤلفان، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را نیز می‌توان از آغاز سال ۱۳۴۱ با تأسیس بنیاد خیریه‌ی لاجوردی که به کارهای خیریه‌ی سازمان‌یافته‌ای همچون ساخت و گسترش مدارس، کمک به تأسیس درمانگاه و مؤسسات آموزشی دیگر می‌پرداخت جستجو کرد. به طوری که ۱۵ درصد از درآمد سالیانه شرکت‌های تابعه به بنیاد لاجوردی پرداخت می‌شد.

در فصل دهم، پایان کار خانواده سرمایه‌دار لاجوردی بررسی شده است. در این قسمت، به چگونگی مصادره‌ی اموال ۵۲ تن از صاحبان صنایع بزرگ و از جمله خانواده‌ی لاجوردی پرداخته شده است. نتیجه این که، این واحد سرمایه‌داری خانوادگی سرانجام با وقوع انقلاب اسلامی به حکم دادگاه انقلاب اسلامی مستقر در بنیاد مستضعفان در تاریخ سوم تیرماه ۱۳۶۳ از سلطه‌ی خانواده خارج و به دست بخش دولتی سپرده شد.

در آخرین فصل، یک خلاصه و نتیجه‌گیری از کتاب ارائه شده است. به طور اجمالی در این قسمت ذکر شده است که بررسی روندهای کلان در واحدهای اقتصادی خانوادگی و کاربست آن به سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی نشان می‌دهد که این واحد اقتصادی توانست با طی موفقیت‌آمیز این روندها و حل نسبی چالش‌های سرمایه‌داری خانوادگی به گسترش فعالیت‌ها بپردازد بدون این که با خطر انشعاب روبرو شود. به‌هر حال، مطالعه‌ی موردی سرمایه‌داری خانوادگی نشان داد که این واحد اقتصادی توانست با تمایزگذاری نسبی بین مالک و اعضای خانواده و مدیران به گسترش و انباشت سرمایه دست بزند و نمونه‌ی موفق در واحدهای‌های خانوادگی در ایران باشد.

بررسی کتاب

این کتاب توصیفی کامل از موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوره‌ی پهلوی با تأکید بر خاندان لاجوردی است. این اثر دارای ترکیب سودمندی از تحلیل تاریخ شفاهی در سطح خانواده است که